

فاصله بچید بین نظر و عمل

● سیدجواد موسوی

■ تئوری موسیقی گیتار

■ نوشته: مهرداد پاینده

■ انتشارات فردوس، ۱۳۷۸

مختصر و ساده در مورد گیتار را هم، همه مؤلفان کتابهای آموزشی گیتار - چه بسا بسیار مفصل تر - پیش از این آورده‌اند. مطلب تقریباً جدید در اینجا، آوردن فواصل گام جیبسی است که آن هم به صورتی ناقص و با یک توضیح «فقط دو خطی» آورده شده است.

موسیقی جیبسی نوعی Country music است که از نظر جغرافیایی (به دلایل زیاد تاریخی) در نقاط مختلف جهان گسترده شده است. شاخه‌هایی از این نوع موسیقی را می‌توان در کشورهای مختلف اروپا، امریکای جنوبی، بخش‌هایی از آفریقا، آسیا (از جمله در فرم‌هایی قدیمی از موسیقی سیستان و بلوچستان خودمان) جستجو کرد و یافت. یک توضیح فقط دوخطی از فواصل یکی از گام‌های جیبسی بدون ارائه هیچ‌گونه اطلاعاتی بیشتر برای یک هنرجوی مبتدی حالات بدآموزی دارد تا جنبه آموزشی.

۲. در همین ۱۰ صفحه تقریباً کپی برداری شده، نکته غیر علمی دیگری هم می‌توان یافت. به صفحه ۱۳ نکته ۳ دقت کنید. این جمله را عیناً از کتاب نقل می‌کنم. «گام مینور هارمونیک مهمترین نوع گام مینور است. زیرا مرجع ساخت آکوردهای همراهی‌کننده گام‌های مینور است.»

این جمله - که در یکی دو کتاب دیگر هم به اشتباه آورده شده - یک بیان غیر علمی در مورد گام است. به طور کلی هیچ فرقی بین گام‌های مختلف مینور از نظر

بنابراین سعی می‌کنم بدون توضیحات اضافی به بررسی و تشریح مهمترین موارد نوشته شده در این کتاب بپردازم. برای اینکه شما نیز مانند من به پیش فرض مؤلف کتاب در مورد مطالب آن واقف شوید مطالب روی جلد کتاب را که با هفت رنگ مختلف نیز نوشته شده، به صورت کامل یک بار با هم مرور می‌کنیم.

«تئوری موسیقی گیتار، نگرش تازه و متفاوت به مفاهیم گام، ریتم، فاصله، آکورد با ارائه طرح‌های نمایشی بی سابقه روی گیتار. برای نخستین بار چگونگی افزودن فواصل ویژه موسیقی ایرانی، ترکی و عربی به انواع گیتار به همراه طرح‌های پوزیشنی گام‌های ایرانی شور، سه گام، همایون، چهارگاه و گام‌های مدرن در بخش ضمیمه، نوشته مهرداد پاینده.» اینها همه روی جلد کتاب با قلمی درشت نوشته شده است. با توجه به ادعاهای روی جلد و با اندکی اغماض در یک نگاه کلی ۷ ایراد عمده و غیرقابل چشم‌پوشی را در این کتاب می‌توان برشمرد.

۱. صفحات ۳ تا ۱۳ کتاب مطالبی است کاملاً زائد و تکراری. مطالبی در مورد گام، کروماتیک و دیا تونیک و مینور و ماژور. این مطالب را می‌توان در همه کتاب‌های تئوری مقدماتی موسیقی یافت. توضیحات بسیار

مطالب تکراری، غلط‌های نگارشی، اطلاعات نادرست علمی و مواردی دیگر از این دست در کتاب تئوری موسیقی گیتار انگیزه کافی برای نگارنده جهت نوشتن این کوتاه نوشت نبوده و نیست. چرا که در این شرایط نامطلوب چاپ و انتشار کتب موسیقی، ورود هر کتاب جدید به بازار کتاب می‌تواند برای اهل هنر و موسیقی بسیار سودمند و خوشایند باشد.

بر اساس آنچه که مؤلف در دیباچه کتاب نوشته است قرار شده که این کتاب خلاصه‌ای باشد از شکلی ساده و جذاب از یک روش آموزشی ویژه، برای رفع پاره‌ای ابهامات و تکمیل تئوری‌های تخصصی گیتار. باعث تعجب است که تا این حد از سوی نویسنده به غلط ترکیباتی مثل «برای نخستین بار»، «طرح‌های نمایشی بی سابقه»، «طرح‌های جدید و نظریه‌های تکمیلی»، «نگرش تازه و متفاوت» و یا جملاتی مثل «برای اولین بار توسط مؤلف برنامه‌ریزی شده...»، «طبق ایده شخصی نویسنده برنامه‌ریزی شده» در این کتاب ۶۸ صفحه‌ای (که غیر از ۲۶ صفحه، بقیه صفحات آن یا عکس است یا عنوان و طرح) زیاد به چشم می‌خورد.

با خواندن این جملات خواننده احتمالاً تصور خواهد کرد که با یک نظریه - یا نظرات - جدید علمی در باب موسیقی ایرانی و یا شیوه آموزشی نوین در ساز گیتار روبه‌رو شده است. حجم کتاب کمتر از آن است که بتوان در این نوشتار به صفحه صفحه آن پرداخت

معرفی کتاب‌هایی در زمینه هنر

عناوین ارائه شده از مجموعه کتاب‌های منتشر شده در زمینه هنر ایرانی - اسلامی است که در سال‌های اخیر در خارج از کشور چاپ شده و اینک جهت آگاهی و استفاده محققان و دانشجویان معرفی می‌گردد.

- اصفهان، نصف جهان: هنر و معماری دوره صفویه (از مجموعه هنر اسلامی ناصر خلیلی)
Oxford Uni, Dec 1992, 256.p
ISBN: 019726.24
- تصاویر آسمانی در هنر اسلامی
Texas uni, May 1991
ISBN: 0944722085
- مجموعه هنر اسلامی در موزه اشمولین
by Karin Adahl
Curzon Press, Jun 2000
- هنر سلجوقیان در ایران و آناتولی
Proceeding of a symposium Held in Edinburgh
by Robert Hillenbrand
Mazda Pub, Jun 1994
ISBN: 0939214555
- منسوجات آفریقا
by christopher spring, julie Hulson
Smithsonian Institution, Mar 1996, 144P
ISBN: 1560986662
- نمادهایی از باغ‌های اسلامی
by Emark Clock
Intl specialized Book service, sep 1997
ISBN: 1898465061
- مقرنس: فرهنگ مصور جهان اسلام (هنر و معماری)
Brill Academic Pub, sep 1999
ISBN: 9004114823
- هنر اسلامی در قرن ۱۹ (از مجموعه هنر ناصر خلیلی)
Oxford uni, Jun 1997
ISBN: 0197276202
- هنر اسلامی در موزه اشمولین
by James w.Allan
Oxford uni, Dec 1995
ISBN: 0197280196
- سرزمین‌های اسلامی
by Nasser D.Khalili, B.W.Robinson
Oxford uni, Apr 1998
ISBN: 019 7276261
- اصفهان، نصف جهان: هنر و معماری دوره صفویه (۱۷۲۲-۱۵۹۰)
Mazda Pub, Jun. 1999
ISBN: IS68590873
- هنر عثمانی
by J.M.Rogers
Art Service Intl, Mar. 2000
ISBN: 0883971321
- دینار و درهم: سکه‌های اسلامی
by Micheal Bates, Elizabeth Savage
Oxford Uni, Feb. 1998
ISBN: 0197276172
- آثار فلزی دوره ایوبیان
by Eva Baer
Brill Academic Pub, Aug. 1997
ISBN: 9004089624
- پرونده علوم اسلامی: مطالعات فرهنگی
The Shrine of the shah-l-zind in Samargand
by Roya Marefat
Mazda Pub, Sep.2000
ISBN: 1568590474
- بیت المقدس (مطالعاتی در هنر اسلامی)
Abd AL-Malik's jerusalem, Part II (oxford studies in Islamic Art IX)
by Julian Raby, Jeremy yohns
Oxford Uni Press, Jun 2000
ISBN: 0197280188
- هنر و معماری اسلامی مصر
by Doris Behrens
Brill Academic Pub, Aug 1997
ISBN: 90040 و 6264
- باغ‌ها و مناظر کاخ‌ها در اسپانیای دوره اسلامی
by D.fairchild Ruggles
Pennsylvania Uni, Mar 2000, P.264.
- بیست هزار سال تاریخ پوشاک
Hary N Abrams, sep 1990, 4509p
ISBN: 0810916932
- پس از تیمور: قرآن در قرن‌های ۱۵ و ۱۶

درجه اهمیت وجود ندارد. شیوه گردش ملودی و طریقه به کارگیری بافت توسط آهنگساز در آن است که به آن اهمیت می‌دهد.

برحسب ضرورت می‌توان با هر گام مینور تعداد بسیار زیاد آکورد استفاده کرد. مینور هارمونیک جنبه‌ای از اهمیتش برای ما در این نکته است که آکوردهای درجه یکم، چهارم و پنجم آن با آکوردهای همین فاصله در تعدادی از گوشه‌های آواز اصفهان همخوانی دارد، همین و بس. چون تعداد قابل توجهی از ترانه‌های امروزی (که نوازندگان گیتار معمولاً در خواندن و نواختن آنها تخصص دارند) در این فضا ساخته و تنظیم شده و می‌شود، احتمالاً این شبهه برای مؤلف به وجود آمده است.

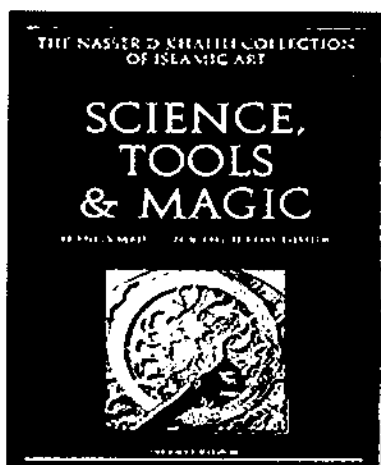
۳. صفحه ۱۴ کتاب اختصاص به مطلبی از یک روانشناس روسی در زمینه تأثیر گام‌های مینور و ماژور بر روان انسان دارد. نامی از این روانشناس در کتاب دیده نمی‌شود بنابراین نمی‌دانیم که این روانشناس کیست؟ چقدر اطلاعات موسیقی دارد؟ دلایلش برای این تقسیم‌بندی‌ها چیست؟ و بسیار سوالات دیگر. در این صفحه فقط ۲۶ گام مختلف ماژور و مینور با پایگی‌های متفاوت نوشته شده و در مقابل هر یک هم حالتی از احساسات انسانی قرار داده شده است. مثلاً برای گام «سل مینور» نوشته شده «ترسو» و گام برای «می بمل مینور» نوشته شده «عمیقانه غمگین» یا در مورد گام «ریمل ماژور» نوشته شده «پر از لطف، نمکین». اصولاً چنین تقسیم‌بندی‌هایی فاقد کوچکترین مبانی علمی است، مگر می‌شود برای گام دو ماژور «بتهوون» و «مدونا» و «حسین علیزاده» یک احساس واحد قائل شد؟ یا مگر ممکن است که بتوانیم بدون در نظر گرفتن چگونگی گردش ملودی، چگونگی و نوع ساختار بافت، شکل ارکستراسیون و دهها موضوع دیگر همین طوری بی‌جهت بگوییم این قطعه ترسو است چون در گام سل مینور تنظیم شده؟ پس سمفونی جاودانه ۴۰ موتزارت که در سل مینور تنظیم شده باید احساس ترسو بودن داشته باشد؟ اگر یک نظریه علمی از سوی مولفی در یک کتاب نقل می‌شود باید تمام زوایای آن شکافته شده و تشریح شود. نظرات سایر دانشمندان در مورد آن، احیاناً نظر مؤلف در مورد آن، شیوه‌های استفاده از آن نظریه در آن رشته خاص، و... بسیاری موارد دیگر. در غیر اینصورت چاپ آن مطلب هیچ مفهومی جز پرکردن صفحه کتاب ندارد.

۴. صفحات ۱۵ تا ۲۷ کتاب شامل یازده مورد تصویر است، در مورد چگونگی قرار گرفتن انگشتان دست روی پرده‌های گیتار. مطالبی که در همه کتاب‌های گیتار از ده‌ها سال قبل تاکنون وجود داشته است در اینجا تنها در حد یک اشاره به آنها پرداخته شده. مطلب جدید در اینجا باز هم همان گام جیپسی است که طریقه گرفتن همان فواصل پیشتر بیان شده روی دسته گیتار بر روی یک تصویر مشخص شده است و نه هیچ توضیح دیگری.

در صفحه ۱۴ کتاب باز هم یک تعریف غیرعلمی ارائه شده است. در ابتدای این صفحه می‌خوانیم: «چگونگی قرار گرفتن انگشتان دست چپ در محوطه»

SCIENCE, TOOLS & MAGIC

by Francis Maddison and Emilie Savage Smith with contributions by Ralph Pinder, Wilson and Tim Stanley

مجموعه حاضر تلاش دارد، بخش عمده‌ای از ابزار و وسایل را که در زمینه‌های علمی یا به عنوان اسباب جادویی و سحرآمیز استفاده شده است به صورت سیستماتیک طبقه‌بندی کند.

ابزار ستاره‌شناسی اصولاً در فرهنگ اسلامی با سه انگیزه اصلی مورد استفاده قرار می‌گرفته است از جمله در تعیین اوقات نماز، تعیین جهت قبله و مکه و همچنین در تعلیم و آموزش علوم کیهان‌شناسی و ستاره‌شناسی. در این مجموعه ابزار منحصر به فردی دیده می‌شود مانند: یک قیبه آسمانی (celestial glob) که در سال ۱۲۸۵ ساخته شده و یک ابزار نجومی یهودی - عربی مربوط به اواخر قرن سیزدهم (۱۲۱۸ - ۱۳۰۰)، متون و نسخه‌های خطی پزشکی، و ظروف و وسایلی که در جنبه سحرآمیز استفاده شده است. به هر حال در این دوره اسلامی، تنوع ابزار پزشکی به وضوح دیده می‌شود. فرانسیس مدیسون (Francis Madison)، موزه دار، موزه تاریخ طبیعی دانشگاه آکسفورد و مؤلف آثاری چند در زمینه ابزار و وسایلی علمی و سازندگان آن است.

دکتر امیلی سوبیج (Emilie Savage)، در دانشگاه آکسفورد فعالیت داشته و صاحب آثاری چند در زمینه پزشکی در دوره اسلامی است.

رالف پیندر (Ralph Pinder) در بخش آثار قدیمی شرق در موزه بریتانیا در لندن فعالیت دارد.

تیم استنلی (Tim Stanley)، موزه‌دار و کتابدار مجموعه دکتر ناصر خلیلی است و در زمینه تاریخ هنر عثمانی مشغول است. همچنین در مورد تاریخ نسخه‌های خطی و خوشنویسی عثمانی آثاری چند دارد.

کتاب در ۴۴۰ ص، تمام رنگی در سال ۱۹۹۷ با قیمت ۱۸۵ پوند منتشر شده است.

قوانین فیزیک صوت به ما می‌آموزد که هر ارتعاش صوتی تعدادی هارمونیک صوتی دارد که از نظر فرکانس در یک ارتباط منطقی و عددی با فرکانس اصلی هستند. در هارمونیک‌های صوتی یک ارتعاش، فرکانسی کمتر از نیم پرده (به اصطلاح ربع پرده) وجود ندارد.

هارمونیک‌های صوتی و اهمیت درجات یکم، پنجم، چهارم و اکتاو در یک گام دقیقاً از همین اصول و قواعد فیزیکی استخراج می‌شوند و دقیقاً به همین دلیل است که علم موسیقی در همزمان کردن یک صدا با فرکانس سالم یا یک صدا با فرکانس کمتر از نیم پرده مشکل اساسی دارد. نتیجه این ترکیب صدا صدایی نامطبوع یا به قولی دیسونانس است که برای گوش حرفه‌ای هرگز خوشایند نبوده و نیست. این معضلی است که همواره در موسیقی ما وجود داشته و با استناد به همین اصل گروهی از بزرگان موسیقی ما بر این اعتقادند که باید قید چندصدایی در موسیقی ایرانی را به طور کلی زد و گروهی دیگر بر این باورند که می‌توان با فراهم کردن شرایطی از ملودی‌های ایرانی برای چند صدایی استفاده کرد. کنلن وزیری هفتاد سال پیش در این مورد پیشنهاداتی داد، که هنوز روی آن بحث و جدل بسیار وجود دارد. استاد علیرضا مشایخی ایده‌هایی را در قالب آثاری ارزشمند مطرح کرده که می‌تواند بسیار کارگشا باشد، استاد مجید کیانی مصرانه بر نظرات خاص خود در این مورد با فشار می‌کند. حال بدون در نظر گرفتن هیچ چیز فقط چند فرت روی چند بند گیتار اضافه کنیم و به آن بگوییم ربع پرده و شروع کنیم به اجرای یک موسیقی چندصدایی و اسمش را هم بگذاریم کاری بی سابقه، طرحی نو... خوب بود مؤلف قبل از نگارش این کتاب به چند استاد قدیمی گیتار مثل سیمون آیوزیان مراجعه می‌کرد تا از نظرات و تجربیات ارزشمند ایشان در این زمینه استفاده کند.

مؤلف کتاب باید بداند که همه فواصل کمتر از نیم پرده، ربع پرده (به مفهوم یک چهارم پرده) نیست. ربع پرده شور در مواردی با ربع پرده اصفهان همخوانی ندارد که بتوان در مورد هر دو یک دستور صادر کرد، حتی دیده شده که ربع پرده شور در یک کوک و حتی یک قطعه در نزد دو استاد بزرگ موسیقی ایرانی مثلاً آقای حسینقلی و میرزا عبدالله یکی نبوده است. بر اساس تغییرات دستگاه یا گوشه، فواصل کمتر از نیم پرده گاه به ثلث پرده، ربع پرده و یا کمتر نیز می‌رسند. صرفنظر از مشکل اجرای اکورد ربع پرده! باید گفت که یک فرکانس ثابت کمتر از نیم پرده آن گونه که مؤلف این کتاب طراحی کرده هیچ‌گاه نمی‌تواند در مورد همه گوشه‌ها و دستگاه‌ها پاسخگو باشد.

انگشت‌گذاری را پوزیشن گویند. «پوزیشن یعنی وضعیت یا موقعیت و به خاطر ترجمه تحت‌اللفظی‌اش در ایران - نه به صورت فراگیر - به این معنی مصطلح شده، اما به طور کلی چنین تعریفی در مورد پوزیشن نارسا و نادرست است.

۵ در صفحه ۲۹ کتاب واژه اکورد (به معنی زدن چند صدا به صورت همزمان به غلط Achord نوشته شده است. این واژه در انگلیسی chord در فرانسه Accord و در آلمانی Akkord نوشته می‌شود؛ اما مصطلح‌ترین شکل نگارش آن صورت فرانسوی آن یعنی Accord است.

همین حالت در همین صفحه در مورد واژه ریتم اتفاق افتاده، ریتم در مصطلح‌ترین شکل خود به زبان انگلیسی و به این شکل نوشته می‌شود Rhythm. اما در اینجا نمی‌دانم به چه زبان به این شکل نوشته شده است Rythme!

۶ صفحات ۳۲ تا ۳۷ کتاب مطالبی است که عیناً در بسیاری از کتاب‌های گذشته آمده است. نمی‌دانم به چه دلیل نگارنده در پانویس صفحه ۳۲ و ۳۶ ادعا کرده است که برای اولین بار ایده‌های شخصی و جدید را در این زمینه‌ها مطرح کرده است. آیا پیش از این در مبحث فاصله در موسیقی، در کتاب‌هایی مثل تئوری موسیقی آقای پورتراب از دایره تنها برای تفهیم بهتر موضوع «فاصله» استفاده نشده که مؤلف چنین ادعایی می‌کند. یا گفتن اینکه اکوردهای suspended چه فواصلی دارند مگر چیز جدیدی است که این‌گونه در این کتاب به آن پرداخته می‌شود. من در حال حاضر حداقل پنج کتاب در کتابخانه شخصی‌ام - از سال‌ها قبل - دارم که این مطالب در آنها نوشته شده است.

ادامه کتاب تا صفحه ۵۲ به نشان دادن فاصله اکوردهای مختلف و نشان دادن آنها روی گیتار پرداخته است. مطالب این صفحات در عین تکراری بودن، ساده و روان توضیح داده شده که می‌تواند نکته‌ای مثبت برای کتاب باشد.

۷. شاید اصلی‌ترین دلایلی که باعث شد تا این‌گونه و با این لحن در مورد این کتاب مطلب بنویسم مطالب بسیار متشوش و نادرستی باشد که در بخش دوم این کتاب آورده شده است. این بخش این‌گونه نامگذاری شده است «شناسایی کامل نت‌ها در نخستین گیتار ایرانی و گام‌های ایرانی و مدرن».

در ادامه مؤلف در مقدمه این بخش به گیتاری اشاره کرده که فرت (پرده)‌هایی جدید روی آن نصب شده که فواصل کمتر از نیم پرده را می‌توان با آن اجرا کرد و گفته است که این کار کاری بی سابقه بوده است. مطالبی که در این بخش نوشته شده نشان می‌دهد که مؤلف در مواردی فاقد اطلاعات موسیقی است.

یک موزیسین خوب هیچ‌گاه نمی‌گوید که «ماهور فواصل میانی‌اش مانند گام ماژور است.»^۱ دستگاه ماهور دارای گوشه‌های مختلفی است که تقریباً نیمی از آنها هیچ همخوانی با گام ماژور ندارند. «اکورد کامل ربع پرده» دیگر چه صیغه‌ای است.